

Наталія ДАВИДОВА¹

МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР

Метою статті є аналіз нормативно-правових та доктринальних підходів до тлумачення поняття «місцезнаходження юридичної особи» на національному та міжнародному рівнях. Методи дослідження. Роботу виконано на підставі таких методів наукового пізнання, як: науковий аналіз, синтез, вивчення інформаційних джерел, логіко-семантичний, формально-логічний, діалектичний, ретроспективний, прогностичний методи. Результати. Низка нормативно-правових актів містить визначення «місцезнаходження юридичної особи», що не узгоджується між собою. На практиці поряд з терміном «місцезнаходження юридичної особи» ще використовують «юридична адреса», «адреса реєстрації», «поштова адреса», «фактична адреса», що ще більш ускладнює визначення понятійного апарату. Зважаючи на зазначені методи в роботі, вивчено різні історичні підходи до тлумачення місцезнаходження юридичної особи. Це особисте немайнове право повинно закріплюватися в нормах приватного права, натомість чинна редакція ст. 93 ЦК України є результатом впливу публічного права (зокрема податкового права). Визначено, що за філософським методом пізнання від загального до конкретного існує три рівня терміна «місцезнаходження»: як територія держави, як територіально-адміністративна одиниця, як конкретна поштова адреса. Приділено увагу значенню цього інституту в різних галузях права, зокрема: цивільному, податковому, фінансовому. Висновки. Унаслідок дослідження зроблено висновок про різне розуміння

¹ доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу проблем приватного права, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, ndavydova11@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2362-3724>.

місцезнаходження юридичної особи в міжнародному приватному та внутрішньому національному праві України. На рівні міжнародного приватного права України місцезнаходження юридичної особи прив'язано до критерію інкорпорації. На внутрішньому національному рівні місцезнаходження наразі визначається критерієм реального місцезнаходження. Серед трьох історично відомих редакцій ст. 93 ЦК України найбільш бажаною є первісна редакція 2003 року: місцезнаходження юридичної особи визначається місцем її державної реєстрації. Саме такий підхід характеризується передбачуваністю, легкістю і простотою визначення.

Ключові слова: юридична особа, особисті немайнові права, місцезнаходження, юридична адреса.

Майнові права юридичних осіб, питання створення та припинення діяльності юридичних осіб, встановлення відкритого чи обмеженого переліку організаційно-правових форм юридичних осіб [1] були предметом численних наукових досліджень. Особисте немайнове право на місцезнаходження юридичної особи, що одночасно є засобом індивідуалізації та впливає на широке коло правових питань, нечасто привертає увагу доктрини. Зв'язок з контрагентами, засновниками, органами контролю забезпечується через прозорість і доступність інформації про місцезнаходження суб'єкта права. Місцезнаходження має важливе значення для багатьох галузей права: податкового, банківського, фінансового, процесуальних галузей права; складно перебільшити значення цього інституту і для цивільного права. Так, відповідно до ч. 1 ст. 532 ЦК України якщо місце виконання зобов'язання не встановлено в договорі, то в низці випадків виконання провадиться за місцезнаходженням боржника-юридичної особи. Згідно зі ст. 647 ЦК України договір є укладеним за місцезнаходженням юридичної особи, яка зробила пропозицію укласти договір, якщо інше не встановлено договором. Місцезнаходження згадується в ЦК України в контексті державної реєстрації юридичних осіб (ч. 4 ст. 89 ЦК України), виконання договору купівлі-продажу за зразками (ч. 2 ст. 702 ЦК України), продажу товарів з використанням автоматів (ч. 1 ст. 703 ЦК України), договору з умовою про доставку товару покупцеві (ч. 1 ст. 704 ЦК України), подвійного складського свідоцтва (ч. 2 ст. 962 ЦК України), ощадної книжки (ч. 1 ст. 1064 ЦК України). Ціла низка спеціальних законів згадує місцезнаходження юридичної особи як обов'язкову вимогу до змісту установчих документів: Закон України «Про кооперацію», «Про товарну біржу», «Про професійних творчих працівників та творчі профспілки», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Хоча за загальним правилом у статуті, засновницькому договорі та установчому акті не вимагається вказівки на місцезнаходження юридичної особи, ЦК України вимагає внесення відомостей про місцезнаходження до єдиного державного реєстру. Відповідно до п. 10 ч. 2 ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію

юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» місцезнаходження юридичної особи входить до переліку відомостей про юридичну особу, які містяться в Єдиному державному реєстрі.

Питання місцезнаходження юридичної особи набуває особливого значення під час захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів юридичних осіб. Під час звернення до суду з будь-яким цивільно-правовим позовом виникає питання про визначення його місцезнаходження. Місцезнаходження юридичної особи використовується для визначення підсудності цивільних справ (ч. 2 ст. 27 Цивільного процесуального кодексу України), господарських справ (ст. 27 Господарського процесуального кодексу України), адміністративних справ (ст. 26 Кодексу адміністративного судочинства України), податкової адреси (ст. 45.2 Податкового кодексу України).

Бажана чіткість поняття «місцезнаходження юридичної особи» також спостерігається в міжнародному приватному праві. Згідно зі ст. 25 Закону України «Про міжнародне приватне право» особистим законом юридичної особи вважається право держави місцезнаходження юридичної особи. Хоча слід згадати критику цієї норми: на думку О. С. Овечкіної, недоцільним є використання «місцезнаходження юридичної особи» як ключового критерію визначення її особистого закону, що зумовлено складністю його застосування на практиці [2, с. 10].

Метою статті є аналіз нормативно-правових та доктринальних підходів до тлумачення поняття «місцезнаходження юридичної особи» в цивільному праві та міжнародному приватному праві України. Для досягнення цієї мети було визначено такі завдання дослідження: розкрити поняття «місцезнаходження юридичної особи», сформулювати пропозиції щодо вдосконалення цивільно-правового регулювання статусу юридичної особи. Запропонована тема є досить вузькою та відповідно нечасто стає предметом наукових досліджень, серед авторів яких варто назвати О. І. Гуменюка, Т. П. Карнаух, Л. В. Федюк (Орел) та ін.

Цивільно-правове розуміння «місцезнаходження юридичної особи»

Визначення поняття «місцезнаходження» є нормативно-правовим та міститься в низці законів, зокрема у ст. 93 ЦК України. На момент прийняття ЦК України ця стаття мала таку редакцію: «Місцезнаходження юридичної особи визначається місцем її державної реєстрації, якщо інше не встановлено законом. Місцезнаходження юридичної особи вказується в її установчих документах».

У ст. 93 ЦК України в редакції Закону України від 03 березня 2005 р. № 2452-IV [3] зазначено таке: місцезнаходженням юридичної особи є адреса органу або особи, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені. У такому випадку законодавець відмовився від використання місця державної реєстрації під час визначення місцезнаходження юридичної особи, акцент зроблено на адресі орга-

нів або осіб, що виступають від її імені. До речі, саме такий підхід було використано у ст. 30 ЦК УРСР². Таку редакцію не можна вважати вдалою, оскільки вона позбавлена визначеності. Можливі випадки, коли одноосібний та колегіальний представники юридичної особи знаходяться в різних місцях і буде виникати запитання, яке саме вважати місцезнаходженням юридичної особи.

Третя редакція ст. 93 ЦК України (Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2756–VI [4]) викладена таким чином: місцезнаходженням юридичної особи є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, з якого проводиться щоденне керування діяльністю юридичної особи (переважно перебуває керівництво) та здійснення управління і обліку. Остання чинна редакція ст. 93 ЦК України спричинена внесенням змін через прийняття Податкового кодексу України, що додало в приватноправовий нормативний матеріал публічного вектора. Має місце неприпустима юридична техніка, коли через потребу регулювання публічно-правових відносин вносяться зміни до базового приватноправового документа держави. Доволі часто зміни до цивільного законодавства наступають на приватноправове регулювання майнових та особистих немайнових відносин між фізичними та юридичними особами, в них простежується спроба «зарегулювати» відносини, що будуються на приватницьких засадах, внести у механізм їхнього правового регулювання часто невиправданий елемент публічності [5 с. 110].

Для аналізу еволюції змін підходів до тлумачення місцезнаходження юридичної особи пропонуємо звернутися до здобутків теорії міжнародного приватного права, яка детально розробила різні критерії визначення особистого закону, серед яких найпоширенішими є критерій інкорпорації, критерій реального місцезнаходження (або осілості), критерій центру експлуатації і критерій контролю. Ідея *доктрини інкорпорації* полягає в тому, що особистий закон юридичної особи визначається правом держави, згідно з яким вона заснована або зареєстровані її статутні документи, тобто на основі акта щодо надання правоздатності юридичній особі. Критерій *реального місцезнаходження* або осілості (нім. *sitztheorie*, англ. *effective seat theory*) передбачає, що компетентним правом порядком під час вирішення питань правового статусу іноземної юридичної особи є право держави, на території якої розташовано адміністративний центр юридичної особи (наприклад, рада директорів, правління тощо) або реальне, фактичне місцезнаходження юридичної особи. Критерій *центру експлуатації* або місця здійснення основної діяльності має в основі ідею, згідно з якою під час визначення застосовного права щодо правового статусу юридичних осіб має застосовуватись право держави, на території якої юридична особа здійснює основну комерційну або виробничу діяльність. Критерій *контролю* застосовується з метою виявлення державної (національної) приналежності суб'єктів, якими здійснюється управління юридичною особою (фактично контролюється її діяльність або здійснюється фінансування).

² Місцезнаходженням юридичної особи визнається місцезнаходження її постійно діючого органу (ст. 30 ЦК УРСР 1963 р.).

Усі названі критерії можна екстраполювати на визначення місцезнаходження юридичної особи у внутрішньому національному законодавстві. Норма ст. 93 ЦК України на момент прийняття кодексу є втіленням критерію інкорпорації. Норма ст. 93 ЦК України в редакції Закону України від 03 березня 2005 р. № 2452–IV та поточна редакція вказаної статті ЦК України, яка діє з 02 грудня 2010 р., є уособленням критерію реального місцезнаходження. Недоліки теорії реального місцезнаходження полягають у складності її застосування, а саме проблемою встановлення фактичного місцезнаходження адміністративного центру юридичної особи. Можливі ситуації, коли необхідно здійснити вибір з-поміж декількох центрів управління.

Можна констатувати, що ЦК України за період часу менш ніж 20 років положення щодо місцезнаходження національної юридичної особи «еволюціонували» від критерію інкорпорації до критерію реального місцезнаходження, а також уточнено ознаки, за якими визначається місцезнаходження юридичної особи.

Чинну редакцію ст. 93 ЦК України не можна вважати вдалою, оскільки «місце розташування офісу» є нестабільним поняттям, може бути легко змінено шляхом укладання численних договорів оренди приміщення, і, таким чином, може мати місце зловживання правами, уникнення юридичної відповідальності та інші небажані наслідки. Поняття «місце ведення діяльності» є ще менше визначеним, оскільки одна юридична особа може мати одночасно декілька таких місць і буде виникати логічне запитання: де ж саме ця юридична особа перебуває? Принцип правової визначеності краще забезпечується підходом, за яким місцезнаходження юридичної особи визначається місцем її державної реєстрації та фіксується в установчих документах.

Серед трьох історично відомих редакцій ст. 93 ЦК України найбільш бажаною є первісна редакція 2003 року: місцезнаходження юридичної особи визначається місцем її державної реєстрації. Саме такий підхід забезпечує прозорість та передбачуваність правовідносин, гарантує бажану стабільність цивільно-правового обігу. Важливою характеристикою місцезнаходження юридичної особи є сталість, тобто незмінність протягом тривалого періоду часу. Це не виключає можливості зміни місцезнаходження організації як вияву загального приватноправового принципу диспозитивності та вільного волевиявлення. Хоча дозволу з боку будь-яких органів державної влади не потрібно, необхідно повідомити про це реєстраційні органи та всіх кредиторів і дебіторів юридичної особи із вказівкою нового місцезнаходження юридичної особи у вигляді точної поштової адреси задля захисту інтересів інших учасників цивільних правовідносин. Права та обов'язки перебувають у діалектичній єдності. Місцезнаходження повинно комплексно розглядатися не тільки як право, але і як обов'язок. Наприклад, юридична особа несе обов'язок інформувати певні органи, контрагентів та інших осіб про зміну свого місця розташування.

Крім ЦК України ще низка нормативно-правових актів оперує поняттям «місцезнаходження юридичної особи». Пункт 5 ч. 1 ст. 1 Закону Укра-

їни від 15 травня 2003 р. «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» містив таке визначення: місцезнаходження юридичної особи — місцезнаходження постійно діючого виконавчого органу юридичної особи, а в разі його відсутності — місцезнаходження іншого органу чи особи, уповноваженої діяти від імені юридичної особи без довіреності, за певною адресою, яка вказана засновниками (учасниками) в установчих документах і за якою здійснюється зв'язок з юридичною особою.

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про міжнародне приватне право» особистим законом юридичної особи вважається право держави місцезнаходження юридичної особи. З метою цього Закону місцезнаходженням юридичної особи є держава, у якій юридична особа зареєстрована або іншим чином створена згідно з правом цієї держави.

Системний аналіз законодавства дозволяє виокремити кілька смислових значень терміна «місцезнаходження»:

1) *як територія держави*. Наприклад, особистим законом юридичної особи вважається право держави місцезнаходження юридичної особи (ч. 1 ст. 25 Закону України «Про міжнародне приватне право»);

2) *у значенні адміністративно-територіальної одиниці*. Загальні збори акціонерів проводяться на території України, в межах населеного пункту за місцезнаходженням товариства (ч. 3 ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства»);

3) *як розташування певного приміщення*. Наприклад, місцезнаходження включає в себе країну, поштовий індекс, найменування населеного пункту, району, області, найменування вулиці, номера будинку, квартири [6, с. 600–601]. Іншими словами, має місце визначення поняття за філософським методом від загального до конкретного.

Доктринальне тлумачення «місцезнаходження юридичної особи»

У доктрині цивільного права давно є усталеною думка про те, що юридична особа є носієм не тільки майнових, але й низки особистих немайнових прав [7], одним з яких є право на місцезнаходження. Крім законодавця, який намагався дати чітке та лаконічне визначення поняття місцезнаходження юридичної особи, доктрина також не стоїть осторонь.

На думку Т. П. Карнаух, право на вибір місцезнаходження юридичної особи слід розуміти як особисте немайнове право останньої довільно, на власний вибір її засновників, з урахуванням мети та інтересів її створення обирати та змінювати місцезнаходження, де відбуватиметься реєстрація або знаходитиметься центр управління юридичної особи, а також використовувати його в рамках чинного законодавства [8, с. 138]. Традиційно зміст суб'єктивного права розглядається як тріада повноважень права на власні дії, права на чужі дії та права на захист. Підхід Т. П. Карнаух зосереджується тільки на першому складнику, більш комплексний підхід спостерігається у визначення О. І. Гуменюка: правом на місцезнаходження юридичної особи є особисте немайнове право юридичної особи визначати своє територіальне місце розташування на власний розсуд, змінювати місцезнаходження в порядку, встановленому законом, а також вимагати від інших

не порушення цього права, а в іншому випадку вимагати його захисту [9, с. 105–106].

Згідно з позицією Л. В. Федюк, під правом на місцезнаходження юридичної особи слід розуміти передбачену законом можливість організації визначати своє територіальне розташування на власний розсуд, а також змінювати місцезнаходження в порядку, визначеному законом, право на недоторканність володіння та право на свободу пересування [10, с. 236, 244]. На нашу думку, не слід змішувати різні за юридичною суттю право на місцезнаходження та право на недоторканність володіння. Крім того, право на свободу пересування притаманно лише фізичним особам, а в контексті юридичної особи може бути використано тільки як право на зміну місцезнаходження. Право на місцезнаходження юридичної особи вже давно є окремим особистим немайновим правом не тільки на рівні доктрини, але й нормативного матеріалу, тому не можна погодитися з Т. П. Карнаух, який розглядає його як елемент свободи заснування юридичної особи [11].

Відповідно до наявних у цивілістичній науці підходів до місцезнаходження юридичної особи, можна виділити такі його чинники:

- 1) місце створення та реєстрації юридичної особи;
- 2) місце, де знаходяться керівні органи юридичної особи;
- 3) місце, де здійснюється основна діяльність юридичної особи [12,

с. 150].

На практиці поряд з терміном «місцезнаходження юридичної особи» ще використовують «юридична адреса», «адреса реєстрації», «поштова адреса», «фактична адреса», що ще більш ускладнює визначення понятійного апарату. Законодавство чітко регламентує правила визначення місцезнаходження юридичної особи. Недоцільним є використання інших механізмів. Через бажання мати репрезентативний офіс у престижному офіс-центрі виникають ситуації розрізнення офіційної юридичної адреси (місцезнаходження головного виконавчого або іншого постійно діючого органу на момент реєстрації чи інше його місцезнаходження, яке відоме органу державної реєстрації) та фактичної адреси організації. Також відомі випадки відсутності юридичної адреси взагалі (наприклад, закінчення договору оренди приміщення). За ці дії не передбачено санкцій, але не означає, що не буде наслідків. По-перше, така юридична особа не зможе отримувати вхідну кореспонденцію від органів державної влади та контрагентів і оперативно реагувати на запити, претензії та заяви, ефективно захищати свої права та інтереси. Наприклад, неотримання податкового повідомлення-рішення від Державної податкової служби, що надійшло за податковою адресою, юридична особа не зможе оскаржити в адміністративному чи судовому порядку виписаний штраф, що потягне багато негативних правових наслідків. Більш суворою санкцією може стати зупинення податківцями реєстрації податкових накладних платника ПДВ (згідно з п. 8 критеріїв ризиковості платника ПДВ Додатку 1 до Порядку зупинення реєстрації податкової накладної / розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних, затверджене Постановою Кабінету Міністрів від 11 грудня 2019 р. № 1165 [13]).

На підставі аналізу правового регулювання статусу юридичної особи на рівні міжнародного права та у внутрішніх відносинах можна зробити **висновки**:

1. На *рівні міжнародного приватного права* України місцезнаходження юридичної особи прив'язано до держави, у якій юридична особа зареєстрована. На *внутрішньому національному рівні* місцезнаходження наразі визначається фактичним місцем ведення діяльності чи розташування офісу, з якого проводиться щоденне керування діяльністю юридичної особи (переважно перебуває керівництво) та здійснення управління і обліку, тобто визначається за критерієм реального місцезнаходження.

2. Серед трьох історично відомих редакцій ст. 93 ЦК України найбільш бажаною є первісна редакція 2003 року, оскільки саме такий підхід характеризується передбачуваністю, прозорістю і простотою визначення. Доречним є викладення чинної редакції ст. 93 ЦК України так: місцезнаходження юридичної особи визначається місцем її державної реєстрації, якщо інше не встановлено законом.

Список використаних джерел

1. *Pohribnyi, S. O.; Kot, O. O.* Updating the Civil Code of Ukraine as a prerequisite for effective interaction between the state and society. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. Vol. 28, Issue 1. Pp. 106–114. [https://doi.org/10.37635/jnalsu.28\(1\).2021.106-114](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(1).2021.106-114).
2. *Овечкіна О. С.* Правове регулювання колізійних питань статусу юридичних осіб у ФРН, Великій Британії та Україні. Дис. ... д-ра філософії (081 Право). Київ, 2022. 261 арк.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України. Закон України від 03.03.2005 р. № 2452–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 16. Ст. 257.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України. Закон України від 02.12.2010 р. № 2756–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 23. Ст. 160.
5. *Зозуляк О. І.* Законодавчі підходи до визначення місцезнаходження юридичної особи. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2011. Вип. 27. С. 110–115. *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України*. URL: <https://bit.ly/38mhjZo>.
6. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків: ЕКУС, 2020. Том 1. Загальні положення. Особи. 928 с.
7. *Banasevych, I. I.; Heints, R. M.; Lohvinova, M. V.; Oliinyk, O. S.* Features of the legal status of subjects of civil law. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. Vol. 28, Issue 2. Pp. 181–188.
8. *Карнаух Т. П.* Особисті немайнові права юридичних осіб у цивільному праві України. Дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Хмельницький, 2014. 184 арк.
9. *Гуменюк О. І.* Особисті немайнові права, що забезпечують індивідуалізацію учасників цивільних правовідносин. Дис. ... канд. юрид. наук. Хмельницький, 2011. 213 арк.

10. Федюк Л. В. Особисті немайнові права юридичних осіб. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2013. 500 с.
11. Карнаух Т. П. Особисті немайнові права юридичних осіб приватного та публічного права. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія *Право*. 2012. № 2 (6). URL: <https://bit.ly/3yuRuAZ>.
12. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / у 2 т. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2005. Том 1. 832 с.
13. Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних. Постанова Кабінету міністрів України від 11.12.2019 р. № 1165. *Офіційний вісник України*. 2020. № 10. Ст. 376.

Надійшла до редакції 15.02.2022
Рекомендовано до друку 20.06.2022

Nataliya O. DAVYDOVA

Academician F. H. Burchak Scientific and Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

Location of the Legal Entity: National and International Dimension

The purpose of the article is to analyse the legal and doctrinal approaches to the interpretation of the concept of «location of a legal entity» at the national and international levels. Research methods. The work is performed on the basis of such methods of scientific knowledge as scientific analysis, synthesis, study of information sources, logical-semantic, formal-logical, dialectical, retrospective, prognostic methods. Results. A number of legal acts contain a definition of «location of a legal entity», which is not consistent with each other. In practice, along with the term «location of a legal entity» still use «legal address», «registration address», «postal address», «actual address», which further complicates the definition of the conceptual apparatus. Given these methods, various historical approaches to the interpretation of the legal entity location are studied. This personal non-property right should be enshrined in the rules of private law, instead of the current version of Art. 93 of the Civil Code of Ukraine is the result of the influence of public law (including tax law). It is determined that according to the philosophical method of cognition from general to specific, there are three levels of the term «location»: as the territory of the state, as a territorial-administrative unit, as a specific postal address. Attention is paid to the importance of this institution in various fields of law, in particular, civil, tax, financial. Conclusions. As a result of the research, a conclusion was made about the different understanding of the location of a legal entity in international private and domestic national law of Ukraine. At the level of private international law of Ukraine, the location of a legal entity is tied to the criterion of incorporation. At the domestic level, the location is currently determined by the criterion of actual location. Among the three historically known editions of Art. 93 of the Civil Code of Ukraine, the initial version of 2003 is the most desirable: the location of a legal entity is determined by the place of its state registration. This approach is characterized by predictability, ease and simplicity of definition.

Keywords: *legal entity, personal non-property rights, location, legal address.*